

مقاله پژوهشی

تحلیل مفهوم منظر و رویکرد منظر از سطح نظری تا عرصه اجرایی: مرور ادبیات نظری*

محمد رضا مثنوی

استاد معماری، دانشکده محیط زیست، دانشکدگان فنی، دانشگاه تهران، ایران.

حشمت‌اله متدین

استادیار، گروه معماری منظر، دانشکده معماری، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، ایران.

پریچهر صابونچی**

پژوهشگر دکتری معماری منظر، دانشکده معماری، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، ایران.

مر نضی همتی

پژوهشگر دکتری معماری منظر، دانشکده معماری، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۲/۰۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۳/۲۰ تاریخ قرارگیری روی سایت: ۱۴۰۰/۱۰/۰۱

چکیده | در سال‌های اخیر رویکرد منظر در کنار سایر رویکردها، به سبب دیدگاه جامع و تبیین پارادایم‌های نو در باز تعریف رابطه انسان و محیط به‌طور گسترده‌ای مورد توجه قرار گرفته است. با این حال مفهوم واحد و دقیقی از چیستی و ماهیت آن ارائه نشده و وجود ادبیات نظری گسترده در رابطه با تعاریف منظر، ابهام در مفهوم و دشواری در کاربست آن را در پی داشته است. هدف این پژوهش تبیین ماهیت و ابعاد مختلف رویکرد منظر از طریق تدوین مدل مفهومی با روش تحلیلی و مرور سیستماتیک از دو دیدگاه نظری و عملی است. براساس یافته‌های این پژوهش، منظر از دیدگاه نظری و بر مبنای آرای صاحب‌نظران در قالب یک پدیده عینی، کلیت عینی-ذهنی، پدیده زمانی-مکانی، تعامل میان طبیعت و فرهنگ و یا یک سیستم پیچیده تعریف شده است. همچنین منظر از دیدگاه عملی که رویکرد منظر خواننده می‌شود، بینش کل‌نگر و وجه کاربردی‌شده از مفاهیم نظری است. بر مبنای مرور سیستماتیک پژوهش‌های پیشین رویکرد منظر بر سه مؤلفه ماهیت مفهومی، اصول و ویژگی‌ها و فرایندهای مدیریت استوار است. ماهیت آن مرکب از وجوه کالبدی-معنایی و تفسیری از چارچوب مفهومی منظر در سیستم انسانی-محیطی است. اصول و ویژگی‌های برآمده از این ماهیت، کل‌نگری، چندعملکردی، چندمقیاسی وجود ذینفعان متعدد، فرارشته‌ای، مشارکت، پویایی (اکولوژیکی-اجتماعی)، پیچیدگی و مبتنی بودن بر مکان است. همچنین مدیریت و برنامه‌ریزی‌های یکپارچه، انطباقی، مشارکتی، زمینه‌گرا و تاب‌آور از استراتژی‌های اصلی رویکرد منظر در سطح مدیریت بوده که به واسطه دو فرایند برنامه‌ریزی-سیاست‌گذاری و تصمیم‌پیاده‌سازی منجر به ایجاد دستورالعمل‌های اجرایی می‌شود. این رویکرد از طریق نظارت و کنترل مورد ارزیابی قرار گرفته و به‌منظور بسط و توسعه به صورت فرایندی چرخه‌ای و پیش‌رونده تحول می‌یابد.

واژگان کلیدی | منظر، رویکرد منظر، مدل مفهومی، دیدگاه نظری منظر، دیدگاه عملی منظر.

رویکرد با مشخص کردن زاویه نگاه به یک پدیده هم‌معنای پرسپکتیو (ملکیان، ۱۳۸۰)^۱ و دارای ویژگی‌های فرایندمحور بودن، جهت‌گیری، زاویه دید و تعیین موضع است. در بررسی سیر تحول و توصیف پارادایم‌ها و مکاتب طرح‌ریزی استراتژیک، نظریه‌های مختلف بر مبنای یک سری اصول در قالب مکاتب مختلف طبقه‌بندی شده و مکاتب هم در قالب رویکردها طبقه‌بندی می‌شوند (تصویر ۱).

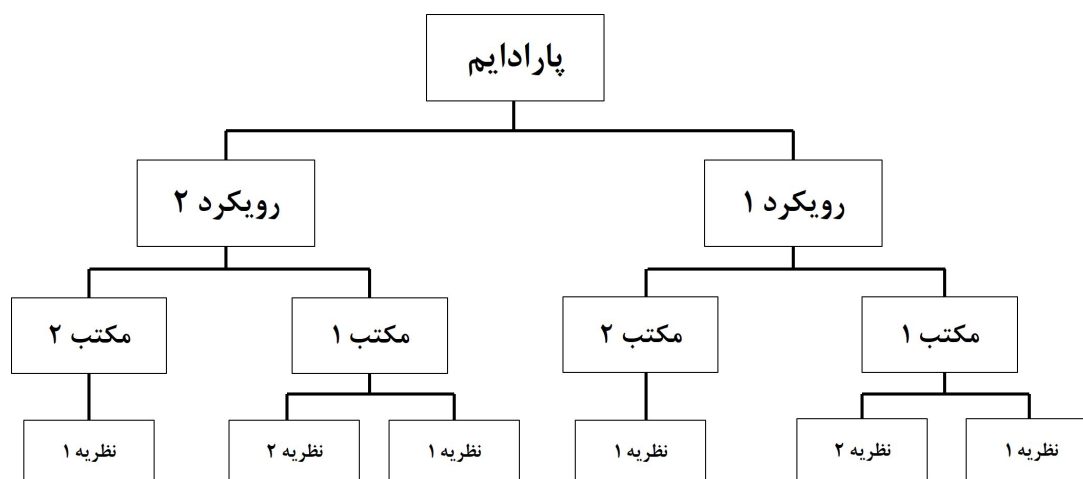
در ادامه پژوهش، مفهوم منظر از دو دیدگاه نظری و عملی بررسی شده است. دیدگاه نظری سیر تحولات و ریشه‌های شکل‌گیری این پدیده با توالی زمانی را مرور می‌کند و دیدگاه عملی، منظر را با تمرکز بر حوزه‌هایی چون مدیریت منابع، حفاظت و توسعه، پایداری، اکوسیستم و ... مورد مطالعه قرار می‌دهد. بر این مبنای مؤلفه‌های رویکرد منظر از طریق استخراج ویژگی‌های مشترک و اصول این رویکرد با استناد به مقالات تحلیلی و منابع نوشتاری بیان شده و دسته‌بندی جدیدی از گام‌های رویکرد منظر ارائه می‌شود.

داده‌های اولیه از طریق مرور سیستماتیک به‌عنوان یک روش کیفی جمع‌آوری شده تا با مطالعات ترکیبی، از میان آثار انتشار یافته و منابع خاکستری (مطالعات، پایان‌نامه‌ها، گزارشات، مصاحبه‌ها و ...) به حجم نمونه بالاتری دست یابد. این مرور بر پایه کلیدواژه‌های^۲ landscape approach و landscape approach از طریق مقالات، کتب، بیانیه‌های انجمن‌های علمی و تخصصی، دستورالعمل‌ها، گزارش‌های رسمی، مصاحبه‌ها در وبسایت‌های علمی و بیانیه‌های معتبر از سوی سازمان‌های جهانی صورت گرفته است. مقالات مرتبط و کتاب‌های منتشر شده به زبان فارسی و انگلیسی در بازه زمانی ۲۰۲۱-۱۸۸۴ در پایگاه داده‌های Elsevier، Springer، Science Direct، Scopus، Web of Science بررسی شد. در گام اول بیش از ۵۸۰ منابع نوشتاری بدست آمده است. منابع طیف وسیعی از بینش‌های فرهنگی، زیباشناسی، فلسفی و ادبی را در بر می‌گیرد اما عمدتاً در حوزه اکولوژی و توسعه پایدار قابل دسته‌بندی است. در گام دوم با تعیین معیار اشاره به چارچوب مفهومی منظر، چپستی و صفات، فرایند رویکرد منظر و گام‌های نظری و عملی، مجموعاً ۱۶۹ مقاله به‌عنوان منابع اصلی انتخاب شد. در گام سوم دسته‌بندی پژوهش‌ها بر اساس دیدگاه‌های غالب صورت گرفت و در نهایت بنیان‌های فکری دو دیدگاه نظری و عملی استنتاج و تدوین شد. بر مبنای این سه گام تحلیل یافته‌ها در دیدگاه نظری بیانگر بنیان و مؤلفه‌های سازنده مفهوم منظر در آرای صاحب‌نظران در رشته‌های مختلف در ۵ گروه اصلی است که مبتنی بر فراوانی کلیدواژه‌های به‌کارگرفته‌شده در بیانات آنها دسته‌بندی شده است. در دیدگاه عملی با تحلیل محتوای پژوهش‌های انجام‌شده در رابطه با رویکرد منظر، این رویکرد به صورت یک فرایند سه مرحله‌ای از مفاهیم اصلی تا سطوح اجرایی معرفی و تفسیر شده است.

مقدمه | امنیت غذایی، تغییرات اقلیمی، فقر، نابرابری، از بین رفتن تنوع زیستی و ... بخشی از مهم‌ترین چالش‌های پیش روی جهان است. راهکارهای ارائه‌شده برای حل این معضلات عمدتاً به صورت تک‌بعدی بوده و پاسخگوی مسائل چندجانبه نیست؛ لذا امروزه نیاز بیش از پیش جامعه جهانی به راهکارهای یکپارچه با نگرشی همه‌جانبه آشکار شده است. تاکنون طیف گسترده‌ای از علوم و رشته‌های مختلف برای ایجاد مدیریتی هماهنگ و جامع تلاش کرده‌اند؛ رویکرد منظر نیز به‌عنوان یکی از این پارادایم‌ها در پی دستیابی به توسعه پایدار در حوزه‌هایی همچون حفاظت طبیعت، حفاظت تنوع زیستی، مدیریت یکپارچه منابع طبیعی، برنامه‌ریزی کاربری اراضی، سیستم‌های زیست‌محیطی-اجتماعی، تغییرات اقلیم (Arts et al., 2017; Chia and Sufo, 2016)، حفاظت میراث فرهنگی و مدیریت شهری بوده است (Van Oers, 2015) بنابراین بسیاری از رشته‌های علمی همچون اکولوژی، جغرافیا، اقتصاد، جامعه‌شناسی، علوم محیطی، برنامه‌ریزی و مدیریت با این رویکرد درگیر هستند. علی‌رغم این اندازه از کاربرد، همچنان تعاریف، اصطلاحات و ابزارهای به‌کارگیری این رویکرد به طور کامل تئوریزه نشده است. به ندرت نمونه قابل‌قبولی از اجرای این رویکرد شناسایی شده و به‌کارگیری رویکرد منظر در عمل چالش‌برانگیز است (Reed, Deakin & Sunderland, 2015; Reed, Van Vianen, Deakin, Barlow & Sunderland, 2016; Reed, Van Vianen, Barlow & Sunderland, 2017). امروزه تفسیرهای متعددی درباره رویکرد منظر از بینش‌های مختلف مطرح شده، بینش‌هایی که بعضاً در تضاد با مفاهیم پایه و مؤلفه‌های سازنده تعاریف منظر هستند. این مقاله با هدف بررسی مفهوم رویکرد منظر به مطالعه چپستی و ماهیت و ابعاد مختلف این رویکرد، از چارچوب مفهومی تا اقدامات و دستورالعمل‌های پیاده‌سازی به‌صورت واقع‌گرایانه می‌پردازد و به این پرسش‌ها پاسخ می‌دهد، ۱. ماهیت اصلی رویکرد منظر و وجه تمایز آن نسبت به مفهوم منظر چیست؟ ۲. اصول و شاخصه‌های این رویکرد و چگونگی فرایندهای کاربردی و عملیاتی شدن آن کدامند؟

مواد و روش‌ها

این پژوهش به‌شیوه مروری-تحلیلی انجام شده است. هدف اصلی در آن فهم ماهیت رویکرد منظر است که در ابتدا به مرور واژگان، اصطلاحات و ویژگی‌ها در علوم مختلف می‌پردازد. رویکرد در لغت به‌معنای روی نهادن، رو به سوی چیزی یا کسی آوردن، موضع‌گیری، جهت‌گیری نسبت به موضوعی خاص است. در اصطلاح فرایندی است که گام‌های لازم تصمیم‌گیری‌های راهبردی و تاکتیکی برای رسیدن به اهداف یک سیستم یا حوزه معرفتی را مشخص می‌کند (Weatherall, 1968).

تصویر ۱. مدل سلسله مراتب پارادایم-رویکرد-مکتب-نظریه. مأخذ: نگارندگان براساس مینتزرگ، لمپل و آسترند، ۱۳۹۷.

ادبیات نظری

هر حوزه معرفتی را با دو دیدگاه می‌توان تعریف کرد: الف) دیدگاه نظری، که معطوف به تعاریف، ویژگی‌ها و ابعاد آن حوزه است و ب) دیدگاه عملی، که بر اقدامات و عملیاتی شدن و کارکرد تعاریف تمرکز دارد. چارچوب نظری و روش‌های عملی دو روی یک پدیده بوده (Mautz & Hussein, 1961) که شکل‌گیری چارچوب‌های مفهومی وابسته به دیدگاه نظری بوده و پدیداری رویکردها نیز هم وابسته به دیدگاه نظری و هم دیدگاه عملی است. در واقع رویکرد یک مفهوم برگرفته از چارچوب نظری بوده که به وسیله تعیین اصول، گام‌ها و مراحل حل یک مشکل در وجه کارکردی درآمده است. در این بخش مفهوم منظر از حیث دیدگاه نظری و عملی با تکیه بر مرور سیستماتیک آرای صاحب‌نظران مورد بررسی قرار گرفته است.

• منظر از دیدگاه نظری

مفهوم منظر در ادبیات قرن حاضر معادل واژه‌هایی همچون چشم‌انداز، منظره، دورنما، نقطه نظر، تصویر، جلوه‌گاه و ... در نظر گرفته می‌شود. به‌طور کلی سه مفهوم «حسی-ذهنی»، «علمی-میان‌رشته‌ای»، «فرارشته‌ای»، مفاهیم اصلی این حوزه را شکل می‌دهند.

منظر به‌عنوان محملی برای ادراک و بازنمایی زیباشناسانه و فردگرایانه از یک بخش از زمین و طبیعت (آل هاشمی و منصور، ۱۳۹۶) با بُعد فیزیکی، برای اولین بار در قرن پانزدهم (Berque, 2013; Collot, 2011) هم‌زمان با باغ‌سازی و برنامه‌ریزی شهری به صورت مناظر خیالی برای بیان احساسات، ایده‌ها و عقاید انسان ظهور یافت (Antrop, 2013). از بُعد فلسفی منظر با جدایی جهان سوژه از جهان ابژه در دوگانه فلسفی دکارت، توسعه پرسپکتیو در هنر، پایه‌گذاری اصول هندسه نوین و تفکیک بازنمایی از سمبولیسم و ذهنی‌گرایی در عصر رنسانس همراه بود (Berque, 1995). در قرن هجدهم هم‌زمان با انقلاب

صنعتی و استفاده از روش‌های علمی در رشته‌های مختلف برای

کشف دنیای جدید، مفهوم منظر متحول شد.

شروع علمی‌شدن منظر به کاوش‌های ناتورالیستی و توصیفات سیستماتیک الکساندر فون هومبولت^۳ (۱۷۶۹-۱۸۵۹) و چارلز داروین^۴ (۱۸۰۹-۱۸۸۲) بازمی‌گردد. منظر به‌عنوان یک رشته میان‌رشته‌ای و پدیده جامع و ادراک‌شده توسط انسان (ادراک بصری)، در سال ۱۸۸۴ در علم جغرافیا توسط آلوین آپل^۵ در کتاب علم منظر^۶ تعریف شد (Zonneveld, 1995; Farina, 2006; Troll, 1950; Oppel, 1884). پاول ویدال^۷ (۱۸۱۸-۱۸۴۵) با رویکرد ادبی و تاریخی و از طریق جمع‌آوری اطلاعات میدانی، نقشه‌ها، ادبیات و طرح‌ها، منظر را یک ترکیب زیباشناسانه منحصره‌فرد بین ویژگی‌های طبیعی و فرهنگی، الگوی سکونت و قلمروهای اجتماعی بیان نمود (Kolen, Renes & Bosma, 2017; Claval, 2004; Vance, 1929).

به دنبال آن انجمن جغرافیایی سلطنتی^۸ در انگلستان در سال ۱۸۳۰ و انجمن ملی جغرافیایی^۹ در آمریکا در سال ۱۸۸۸ به شکل‌گیری اصطلاح منظر فرهنگی در سال ۱۸۹۰ کمک کردند (Jones, 2003). انجمن معماران منظر آمریکا^{۱۰} در سال ۱۸۹۹ با ادغام با رویکردهای فلسفی بر اهمیت روایات و معانی نمادین در ادراک منظر تأکید کرد^{۱۱} (Tuan, 1974; Schama, 1995; Olwig, 2002; Lowenthal, 1975). پس از آن بنیاد اعتماد ملی^{۱۲} در سال ۱۸۹۵ در انگلستان به تصویب قوانین برای حفاظت از آثار تاریخی، طبیعت و مناظر میراثی پرداخت (Antrop, 2013). با پیدایش تصویربرداری هوایی^{۱۳} در سال ۱۹۳۹ و کشف ویژگی‌های باستان‌شناسی، جغرافیای تاریخی^{۱۴} و باستان‌شناسی منظر^{۱۵} شکل گرفت^{۱۶} (Kolen et al., 2017). پیشرفت‌های تکنولوژیک و ظهور رایانه و برنامه‌های کاربردی، مدل‌سازی و کمی‌شدن اطلاعات سبب پیدایش اکولوژی منظر^{۱۷} در دهه ۱۹۸۰ با هدف حفاظت از محیط‌زیست شد^{۱۸}

خارجی صورت گرفته است. شدت و ضعف تأکید بر یک وجه یا یک مؤلفه خاص عامل تمایز تعاریف از یکدیگر بوده و سبب عدم توافق بر یک مفهوم یکپارچه شده است (Tress & Tress, 2001). مرور سیستماتیک این آراء، مبین ۵ بنیان اصلی در ماهیت و تعریف منظر است (جدول ۱).

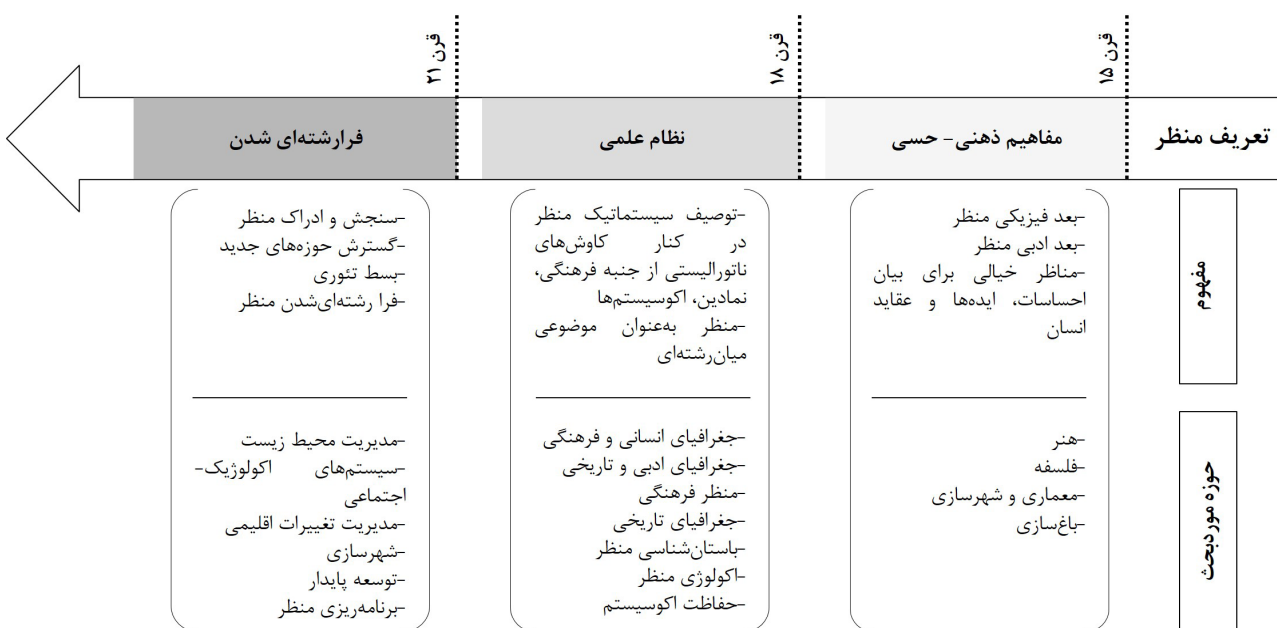
• منظر از دیدگاه عملی (رویکرد منظر)

پس از ارائه تعاریف رسمی، دیدگاه‌های عملی منظر در قالب مدیریت یکپارچه مناظر با هدف توسعه پایدار، ادغام توسعه اجتماعی-اقتصادی با حفظ تنوع زیستی و کاهش تغییرات اقلیمی مطرح شد (Kozar et al., 2014). تبیین رویکرد منظر و اصول آن از دهه ۱۹۹۰ آغاز شده اما ریشه آن به دهه ۱۹۷۰ و در پی افزایش نگرانی مشترک جامعه جهانی در رابطه با مسائل زیست‌محیطی بازمی‌گردد (Holling, 1978; Walters, 1986; Light, 2001). ظهور اکولوژی منظر و الگوهای مدیریت حفاظتی و توسعه‌ای در دهه ۱۹۸۰ و همچنین گزارش‌های صندوق جهانی حیات‌وحش^{۲۲} و برانتلند^{۲۳} در سال ۱۹۸۷، تأثیر به‌سزایی در ایجاد مدل‌های محدودکننده مداخلات انسان در طبیعت و استفاده از مناظر چندعملکردی داشت (Saxena, Rao, Sen, Maikhuri & Semwal, 2001; Tress, Tress, Décamps & Hauteserre, 2001; Scherr, 2001; Shames & Friedman, 2012; Harvey et al., 2014). در این دوره حفاظت از منابع طبیعی و توسعه مناطق روستایی توسط سازمان‌های غیردولتی مورد توجه قرار گرفت^{۲۴}. نظریه‌پردازان و مجامع بین‌المللی با تأکید بر مدیریت یکپارچه، به یافتن رویکردهای مدیریت و طراحی منظر اهتمام ورزیدند (Milder, Buck, DeClerck & Scherr, 2012; Sayer et al., 2013). در حوزه حفاظت از میراث فرهنگی

(Reed et al., 2015). تاسیس انجمن بین‌المللی اکولوژی منظر^{۱۹} در سال ۱۹۸۸ نظریه سیستم‌ها و پویایی را ترویج داد (Forman & Godron, 1986; Naveh & Lieberman, 2013). اکولوژیست‌های منظر با تأکید بر روابط بین الگوهای فضایی و فرایندهای زیست‌محیطی سه دیدگاه اصلی در رابطه با منظر و اکولوژی مطرح کردند: ۱. منظر به مانند یک موزاییک متشکل از واحدهای اکولوژیکی، سازنده ماتریس و پهروها (لکه‌ها) (Forman & Godron, 1981-1986; Forman, 1995a)، ۲. کل‌نگری و تأکید بر ابعاد ذهنی، زمانی، فضایی و طبیعی منظر به‌مثابه یک سیستم پیچیده (Tress & Tress, 2001) و ۳. منظر چندعملکردی به‌مثابه سیستم طبیعی-فرهنگی متعامل و محسوس (Naveh, 2001).

پیوند میان منظر با ویژگی‌های اجتماعی و فرهنگی در اولین ارزیابی سازمان محیط‌زیست اروپا موجب فرارشته‌ای شدن رشته منظر شد (EEA, 1995).^{۲۰} بر این مبنا «منظر، منطقه ادراک‌شده به وسیله مردم» و نتیجه عمل و تعامل فاکتورهای طبیعی و انسانی است (لوژنیول، ۱۳۹۳؛ Council of Europe, 2000; Arts et al., 2017). اولین تعاریف رسمی منظر در کنوانسیون میراث جهانی یونسکو در سال ۱۹۹۲ و کنوانسیون منظر اروپا^{۲۱} در سال ۲۰۰۰ صورت گرفت (Rossler, 2006). امروزه مفهوم منظر با تأکید بر مناظر عمومی، پژوهش‌ها را به مباحث پیرامون ادارک منظر، فرایندهای مشارکتی، جامعه‌محوری و ایجاد راهکارهای عملی به‌جای مفاهیم تئوری و آکادمیک تشویق می‌نماید (Antrop, 2013). (تصویر ۲).

امروزه تعاریف متعددی از منظر از سوی صاحب‌نظران داخلی و

تصویر ۲. سیر تحول مفهوم منظر و حوزه‌های اثرگذار از قرن ۱۵ به بعد. مأخذ: نگارندگان.

تحلیل مفهوم منظر و رویکرد منظر از سطح نظری تا عرصه اجرایی

جدول ۱. دسته‌بندی بنیان و مؤلفه‌های سازنده مفهوم منظر در آرای اندیشمندان حوزه منظر. مأخذ: نگارندگان.

صاحب نظران	ابعاد مورد تأکید	منظر به عنوان بنیان ...
Haber, 2004 Hartshorne, 1939	اروین زوبه، لاین هان و گراس (به نقل از ماهان و منصوری، ۱۳۹۶) خراسانی زاده، ۱۳۸۲ ذکاوت، ۱۳۸۵	توجه به جنبه‌های بصری و کالبدی محیط در محدوده ادراکات انسان - منظر به عنوان فضای بیرونی قابل رویت - اهمیت عنصر زمین (بخشی از زمین اطراف)
Cosgrove, 1992 Daniels, 1989 Herring, 2009 Meinig, 1979 Pearson & Gorman, 2010 Tuan, 1979 Turner, 2006 Kutter & Westby, 2014	برک، ۱۳۹۲ یل، ۱۳۸۲ حبیب، ۱۳۸۵ دونادیو، ۱۳۹۲ شیبانی، ۱۳۸۹ گلکار، ۱۳۸۷ منصوری، ۱۳۸۹ و ۱۳۸۳ نوربرگ و شولتز، ۱۳۸۲	اهمیت واقعیات عینی و ادراک ذهنی مخاطب در قالب یک کلیت واحد - پدیده پیوسته و غیر قابل تفکیک بودن عینیات از ذهنیات متأثر از نیروهای انسانی: زیست، ادراک و تصور - دارای سه بعد احساسی، فرهنگی و اکولوژیکی - شیوه متفاوت ادراک منظر از دیدگاه هر بیننده (نسبی بودن منظر)
Fairclough, 2006 Masnavi, 2013 Risser, 1987 Samuels, 1979 Zonneveld, 1990		منظر سیستمی متشکل از بازه‌های زمانی و محدوده‌های مکانی - پویایی منظر و تحولات در طول زمان در بستر کالبدی محیط و پویایی ذهن مخاطب - منظر گونه‌ای از مکان در ارتباط با سوژه، مکان ادراک شده - منظر محصول تجربه انسان از محیط
Bakhtin, 1986 Brown, Mitchell & Beresford, 2005 Dabiri & Masnavi, 2015 Duncan & Ducan, 2009 Lewis, 1979 Makhzoumi, 2015 Schama, 1995 Simmel, 2007 Cosgrove, 2003 Walter & Hamilton, 2014	تقوایی، ۱۳۸۳ جان سایمونز (به نقل از تقوایی، ۱۳۹۱) شهبیر، ۱۳۹۲ مطلبی، ۱۳۸۵ مک هارگ، ۱۳۸۹	منظر شکل‌دهنده یک کلیت و دربرگیرنده اجزاء فرهنگی و طبیعی (نشانه‌شناسی) - حفظ هویت منظر از طریق زیرساخت‌های اکولوژیکی، فرایندهای طبیعی و ویژگی‌های فرهنگی و تاریخی - رابطه میان الگوهای طبیعی و فرهنگی، فرایندهای تشکیل‌دهنده آن و ادراک انسان از زیبایی این مجموعه
Bormann, 1987 Forman and Godron, 1986 Forman, 1995b Ingold, 2000 Masnavi, 2013 Masnavi, Gharai & Hajibandeh, 2019 Naveh & Lieberman, 2013 Wiens and Milne, 1989 Wu, 2002	امین زاده، ۱۳۹۵ قرایی و همکاران، ۱۳۹۶ مثنوی و سلطانی فرد، ۱۳۸۵ مثنوی، ۱۳۸۸ و ۱۳۹۰	مجموعه فرایندهای الگوهای طبیعی و انسان ساخت با ارتباط دوجانبه - یک کل واحد از ویژگی‌های فیزیکی، اکولوژیکی و جغرافیایی - طبیعت یک سیستم کامل، پایداری منظر در قالب احیای فرایندهای طبیعی و کمال بخشی به طبیعت - پیچیده بودن منظر در پیچیدگی لایه‌های بوم‌شناسانه - تجلی فرایندهای در حال تغییر در طبیعت - اکوسیستم‌های متعامل تکرار شونده - زیرسیستم‌های جغرافیایی و زیستی (فرایندهای زمین‌شناسی، فرم منظر طبیعی و الگوهای طبیعی آن)

روش جایگزین برای تطبیق کاربری زمین (Sayer et al., 2015) و تطبیق اهداف اجتماعی-اقتصادی-زیست‌محیطی در دهه ۹۰ میلادی (Denier et al., 2015; Wu & Hobbs, 2007) بر مبنای اصل مشارکت مطرح شد؛ یعنی تلاش مشترک محققان، ذینفعان، دست‌اندرکاران و سیاست‌گذاران در راستای پروژه‌ها و اقدامات مدیریتی از پایین به بالا برای ارتقاء روند توسعه پایدار و پایداری محلی (Axelsson, Angelstam, Elbakidze, Stryamets & Johansson, 2011; Sayer et al., 2013-2015; Folke, 2006).

رویکرد منظر به صورت ادغامی از رویکردهای علمی و علوم انسانی ظاهر شد (Tress et al., 2001; Fairclough & Londen, 2010) که بر تعامل میان جوامع مرتبط با منظر (ICOMOS, 2002; Mason & Avrami, 1999) به منظور تولید ارزش‌های زیست‌محیطی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و سیاسی تأکید می‌کرد (Arts et al., 2017). در حالی که اساس رویکرد منظر ثوری حفاظت بود اما توسعه آن به شناخت اولویت‌های مخاطبان مناظر نیاز داشت (Lawrence, 2011). از این رو رویکرد منظر به مثابه یک

سال‌های اخیر نیز این رویکرد در سیاست‌های تغییرات اقلیمی به کار گرفته شده است (DeFries & Rosenschweig, 2010). تعمیم رویکرد منظر به مباحث شهرسازی زمینه‌ساز پدیداری شهرسازی منظرگرا شد که در آن فرایندهای زیست‌محیطی، نقش انسان در منظر شهرها و تحولات زیباشناختی در اولویت هستند (Dabiri & Masnavi, 2015; De Block, 2016). معیارهای رویکرد منظر در قالب مفاهیم فضا-مکان، زیرساخت، توسعه پایدار، فرایند و حالت‌ها و روند پایداری تعریف شده (Angelstam et al., 2019) و این رویکرد به‌عنوان یک نوآوری اجتماعی مشتمل بر روابط و ساختارهای اجتماعی و ذهنیت مخاطب شناخته می‌شود (Council of Europe, 2000). رویکرد منظر وابسته به تحلیل تعاملات محیطی در کنار بررسی ابعاد اجتماعی بر مبنای درک فرهنگ است (Denevan, 1992; Dunning et al., 1999; Thurston, 1999; Feinman, 1999; صابونچی، ۱۳۹۹). کل‌نگری، ابعاد فیزیکی-ذهنی، تلفیق لایه‌های اجتماعی، فرهنگی، محیطی و ... (صابونچی، ابرقویی فرد و متدین، ۱۳۹۷؛ Spirn, 1998; Tress and Tress 2001) و پویایی اقتصادی از اصول رویکرد منظر بوده که با مدیریتی انطباقی، تنوع راه‌حل‌ها، بازیگران و نهادها را می‌پذیرد (صابونچی و ابرقویی فرد، ۱۳۹۹؛ Berkes, 2009; Gupta et al., 2010; Koffi et al., 2016). رویکرد منظر یکپارچه بوده و میان دینفعان و کاربری اراضی به خصوص در زمینه حفاظت و توسعه اقتصادی سازگاری ایجاد کرده (Folke, Hahn, Olsson & Norberg, 2005; Harvey, et al., 2008; Sayer et al., 2013; Reed et al., 2016) و ضمن ظرفیت‌سازی در دینفعان، ارتقای آگاهی، نظارت و ارزیابی از طریق مذاکره را دنبال می‌کند (Sayer & Maginnis, 2005; Lebel et al., 2006; Balint, Stewart, Desai & Walters, 2011; Fakuda-Parr & Lopes, 2013; Virji, Padgham & Seipt, 2012; Clark, Van Kerkhoff, Lebel & Gallopin, 2016). این رویکرد به سبب ذات پویا، یک پدیده دائماً در حال تغییر و غیر قابل پیش‌بینی بوده و ملزم به پیش‌شرط‌های آینده‌نگر است (Naveh, 2001). با این حال اتخاذ چنین رویکرد جامعی برای برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری با چالش‌های متعددی روبروست و نیاز به ترکیبی مناسب از ابزارهای مکمل یا هم‌افزا دارد (Gunningham & Sinclair, 1999; Borrás & Edquist, 2013; Bastos Lima, Visseren-Hamakers, Josefina, Braña-Varela & Gupta, 2017).

رویکرد منظر ابزار تفسیر معنای محیط در پیوند با فیزیک آن از زاویه دید مخاطب است و چنانچه کاسگرو (Cosgrove, 1984) بیان می‌دارد «منظر صرفاً جهانی که می‌بینیم نیست بلکه یک ساختار، برداشتی از آن جهان و راهی برای دیدن جهان است». رویکرد منظر ماهیت مشترک با منظر دارد؛ این ماهیت در یک سیستم انسانی-محیطی تعریف شده و با هدف ایجاد تعادل میان منافع اجتماعی مردم و محیط پیرامون سعی در نزدیک کردن این رویکرد به نگرشی واقع‌گرا با ارائه اصول در سطح کلان دارد (Sayer et al., 2013) (تصویر ۳). تخصص‌ها و حوزه‌های متنوعی همچون اکولوژی، حفاظت و تنوع زیستی اکوسیستم‌ها، مباحث پایداری، فلسفه، علوم اجتماعی، روانشناسی، علم سیستم‌های پیچیده و حوزه‌های شهر و معماری می‌توانند از آن بهره ببرند، هرچند که در ادبیات متخصصان نیز این رویکرد به مباحث مدیریتی و طرح برنامه‌های عملیاتی تقلیل یافته است (Johnston, Meija & Vogel, 2017).

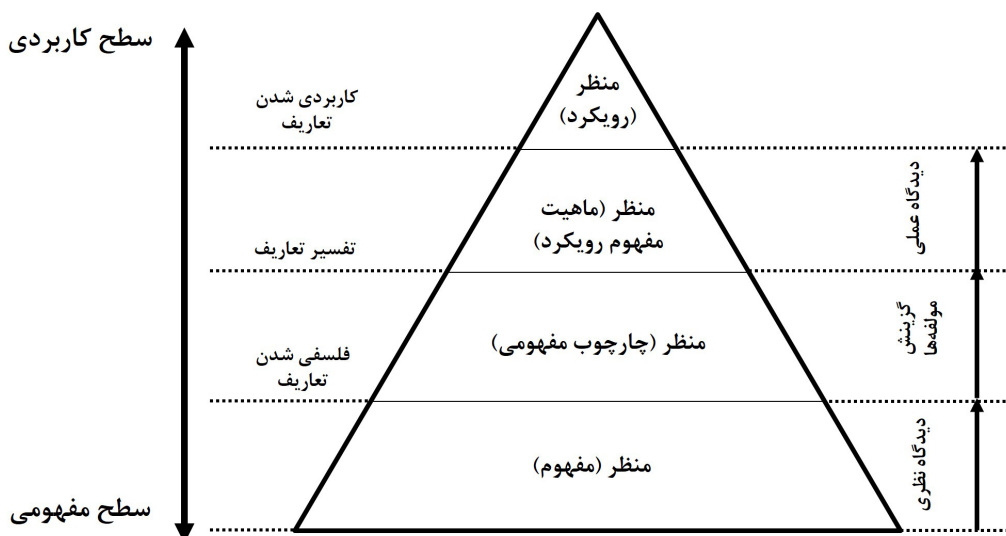
- اصول و ویژگی‌ها

اصول رویکرد منظر در آرای صاحب‌نظران ترکیبی از بیان ویژگی‌های مبتنی بر مؤلفه‌های اصلی پدیده منظر (انسان، محیط و رابطه انسان و محیط) و مجموعه‌ای از برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌های کلان مدیریتی شمرده شده که در جهت عملیاتی‌شدن مفاهیم تئوری معرفی می‌شود. ویژگی‌ها، مفاهیم چندجانبه و اصول اولیه منظر را مد نظر داشته و به تشریح شاخصه‌های کلی برآمده از مفاهیم منظر و صفات آن می‌پردازد. درحالی‌که برنامه‌ها و سیاست‌ها، سعی در ایجاد الگوها و رویکردهای کاربردی و تکنیک‌های حل مسئله دارند (جدول ۲).

- دستورالعمل‌های اجرایی

یکی از چالش‌های پیاده‌سازی رویکرد منظر، گرایش متخصصان به باقی‌ماندن در سطح مفاهیم تئوری و چارچوب‌های مفهومی است (Duff et al., 2009; Pressey & Bottrill, 2009). در این میان فرایندهایی (مبتنی بر اصول اکولوژیکی) همچون توصیف سایت پروژه و زمینه منظر، آنالیز ویژگی‌ها و عملکردهای موجود،

تحلیل مفهوم منظر و رویکرد منظر از سطح نظری تا عرصه اجرایی

تصویر ۳. رویکرد منظر حاصل از کاربردی شدن چارچوب مفهومی منظر. مأخذ: نگارندگان.

جدول ۲. استخراج و تبیین اصول رویکرد منظر براساس آرای صاحب نظران خارجی. مأخذ: نگارندگان.

اصول بیان شده	پژوهشگران و نظریه پردازان
<ol style="list-style-type: none"> ۱. تطبیق مناطق بزرگ با نیازها و چالش‌های مدیریتی ۲. همکاری چندسطحی و چندبخشی ذینفعان ۳. درک پایداری و تعهد به آن ۴. تولید دانش یکپارچه ۵. اشتراک‌گذاری تجارب، نتایج و اطلاعات برای توسعه دانش محلی 	<p>(Axelsson et al., 2011): عملی‌سازی رویکرد منظر با پنج ویژگی اصلی</p>
<ol style="list-style-type: none"> ۱. یادگیری مستمر و مدیریت تطبیقی ۲. نگرانی مشترک برای ورود به مسئله ۳. مقیاس چندگانه ۴. چندعملکردی بودن ۵. ذینفعان متعدد ۶. نظارت مشارکتی ۷. مذاکره و منطق شفاف تغییرات ۸. شفاف‌سازی حقوق و مسئولیت‌ها ۹. تاب‌آوری ۱۰. تقویت ظرفیت ذینفعان 	<p>(Sayer et al., 2013): ده اصل رویکرد منظر برای تطبیق کشاورزی، حفاظت و کاربری‌های زمین (به‌کارگرفته شده توسط گری (Gray, Henninger, Reij, Winterbottom & Agostini, 2016) در رویکرد منظر یکپارچه برای مناطق خشک آفریقا.</p>
<ol style="list-style-type: none"> ۱. بهبود تولید مواد غذایی، تنوع زیستی یا حفاظت اکوسیستم (چندعملکردی بودن) ۲. برنامه‌ریزی، مدیریت و حمایت از فعالیت‌ها (مقیاس منظر) ۳. هماهنگی میان فعالیت‌ها، سیاست‌ها یا سرمایه‌گذاری‌ها در سطح سازمان‌های دولتی و غیردولتی (فرارشته‌ای بودن) ۴. مدیریت و همکاری تطبیقی، در چارچوب یادگیری اجتماعی (مشارکت) 	<p>(Milder, Hart, Dobie, Minai & Zaleski, 2014): مطالعه ۸۷ نمونه موردی و معرفی رویکرد یکپارچه منظر به‌عنوان یک پروژه، برنامه یا مجموعه‌ای از اقدامات.</p>
<ol style="list-style-type: none"> ۱. رویکرد یکپارچه ۲. مدیریت تطبیقی و یادگیری مستمر ۳. حاکمیت چندمرکزی ۴. مذاکره ذینفعان متعدد ۵. ظرفیت‌سازی 	<p>(Ros-Tonen, Derkyi & Insaïdoo, 2014; Foli, Ros-Tonen, Reed & Sunderland, 2018): اصول رویکرد منظر برای تجزیه و تحلیل طرح‌های مدیریت منابع طبیعی</p>
<ol style="list-style-type: none"> ۱. چندعملکردی ۲. میان‌رشته‌ای یا فرارشته‌ای ۳. پایداری ۴. مشارکت ۵. پیچیدگی 	<p>(Freeman et al., 2015): بررسی ۴۳ مقاله و ارائه چارچوب مفهومی و اصول و دستورالعمل‌ها در ادبیات نظری-توصیفی از جنبه اجتماعی-اکولوژیکی</p>

<p>۱. ارزیابی و نظارت ۲. توسعه ساختارهای مدیریتی ۳. راه حل‌ها متناسب با اهداف و زمینه مشارکت ذینفعان و مذاکرات ۴. فرایندهای پویا برای تغییرات تصادفی و غیر قابل پیش‌بینی</p>	<p>(Reed et al., 2016): بررسی ۱۳۰۰۰ مقاله بازبینی شده، ۵۰۰ سند مکتوب وبسایت‌های ۳۰ سازمان تحقیقاتی و معرفی پنج جنبه کلیدی رویکرد منظر.</p>
<p>۱. ارزیابی اولیه مناظر ریسک‌پذیر ۲. تجزیه و تحلیل عمیق ذینفعان ۳. داشتن ذینفعان متعدد و ایجاد ائتلاف میان آن‌ها ۴. مشارکت به‌منظور تجزیه و تحلیل مسئله و راه حل به صورت عمیق ۵. برنامه‌ریزی‌های مشارکتی-عملی ۶. اجرای مشارکتی ۷. ترویج مدیریت تطبیقی</p>	<p>سازمان حفاظت و تالاب‌های بین‌المللی (CARE & WI, 2017): هفت گام در بهره‌گیری از رویکرد منظر به‌منظور کاهش ریسک بلایای طبیعی</p>
<p>۱. مبتنی بر اکوسیستم ۲. مقیاس‌های جغرافیایی چندگانه ۳. چندعملکردی ۴. تاب‌آور ۵. فرایند مشارکتی ۶. استفاده از دانش و تولید مداوم آن ۷. مدیریت انطباقی</p>	<p>(Scheyvens et al., 2017): بهره‌گیری از اصول رویکرد منظر به منظور حفاظت و ارتقا و توسعه اکوسیستم و خدمات آن در آسیا و اقیانوسیه</p>
<p>۱. مبتنی بر مکان ۲. چندعملکردی ۳. پایداری ۴. مشارکت ۵. درگیر با جامعه ۶. برنامه‌ریزی مشترک ۷. میان‌رشته‌ای</p>	<p>(Arts et al., 2017): منظر به‌عنوان یک مفهوم مرزی و دارای ۷ ویژگی همگرا</p>

تصمیمات اتخاذ شده در یک بخش، بدون در نظر گرفتن نتایج در سایر بخش‌ها بود، اما رویکرد منظر به جای تصور یک نقطه پایانی برای پروژه، آن را به صورت فرایندهای تکرارشونده مذاکره، آزمایش و انطباق در نظر می‌گیرد. بر این اساس رویکرد منظر در وجه عملی شامل سه گام آماده‌سازی، برنامه‌ریزی و ارزیابی است (Lei, Pan & Lin, 2016).

اما از چالش‌های اجرای رویکرد منظر می‌توان به مواردی همچون عدم وجود ساختارهای سیاسی و تصمیمات دولتی مؤثر، فقدان سرمایه اجتماعی، نبود رهبری قوی (Pretty, 2002-2003; German et al., 2007; Vander Velde, 2014)، حمایت‌های ضعیف سازمانی، فقدان ظرفیت یا منابع مالی، سهم نابرابر منافع (Ostrom, 1999) و ناتوانی در جذب منابع و نخبگان اشاره داشت. رویکرد منظر شدیداً نیازمند منابع کافی، مشارکت کامل ذینفعان و برنامه‌های انعطاف‌پذیر برای پروژه‌های پویای اجتماعی و زیست‌محیطی منظر است (Sayer et al., 2013-2017, Mansourian et al., 2020; Sandker et al., 2010). الگوهای مشارکتی به درک بهتر سیستم‌های پیچیده، بهبود ارتباط میان ذینفعان و فهم بهتر آنان از مشکلات مشترک کمک می‌کند (Rouwette, Vennix & Van Mullekom, 2002);

رویکرد مبتنی بر اکوسیستم، در نظرگیری انسان به‌عنوان عنصری از اکوسیستم و نظارت بر عملکردهای زیست‌محیطی برای تحقق رویکرد منظر پیشنهاد شده است (Lovell & Johnston, 2009). در دستورالعملی دیگر، بر اساس تعامل میان متخصصان و محققان، چهار رکن اصلی فهم عملکرد منظر، کشف نیازهای اجتماعی و تغییرات محیطی، طراحی مناظر آینده و تبدیل مذاکرات به مداخلات مؤثر از ملزومات اجرایی شدن رویکرد منظر شمرده می‌شود (Burgi et al., 2017). آگاهی بخشی درباره مدیریت و ارزیابی یکپارچه منظر در میان دولت‌های محلی و بخش‌های خصوصی و فعالان جامعه مدنی، نظارت و ارزیابی، اقدامات سازمانی و راه‌های قانونی حمایت، توافق میان منافع ذینفعان و کاربری زمین، دسترسی به اطلاعات مکانی و منابع، تأمین منافع مالی و ... از دیگر اقدامات اجرایی است (Gray et al., 2016; Pfund, 2010).

از مزایای عملیاتی شدن رویکرد منظر نیز می‌توان به کاهش هزینه‌ها (Molin, Chazdon, Ferraz & Brancalion, 2018)، تغییر فعالیت‌های بخشی و پروژه‌محور به فعالیت‌های فرایندمحور (Sayer & Wells, 2004)، اتخاذ برنامه‌های بلندمدت به جای برنامه‌های زودبازده و خردمقیاس اشاره کرد. در رویکردهای رایج

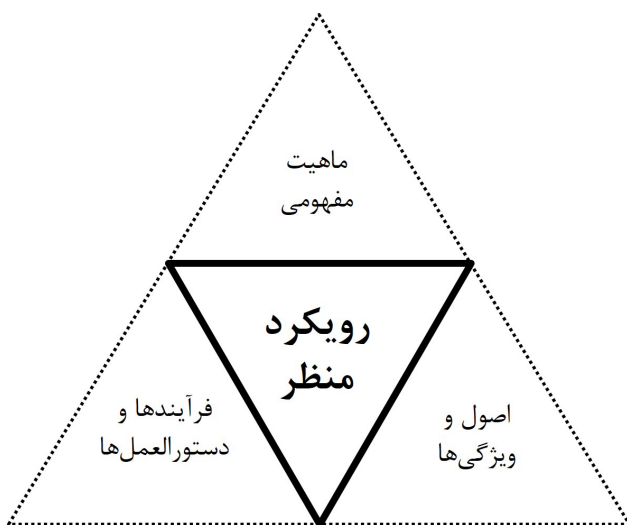
مفهومی متفاوتی برای رویکرد منظر ایجاد نموده است. لذا یک رویکرد منظر یگانه، با مفهوم ثابت وجود ندارد و بر مبنای چارچوب‌های مختلف، اصول و اقدامات متفاوتی ارائه می‌شود. پذیرش کثرت‌گرایی برای انعطاف‌پذیری و تطبیق بیشتر می‌تواند به تعریف بهتر رویکرد و شناسایی عناصر آن کمک کند (Johnston, 2017). بر اساس یافته‌های این پژوهش، رویکرد منظر یک ساختار سه‌بخشی متشکل از: ۱. ماهیت مفهومی، ۲. اصول و ویژگی‌ها و ۳. فرایند و دستورالعمل‌هاست (تصویر ۴).

• ماهیت مفهومی

منظر یک مفهوم نظری در حال تکامل و رویکرد منظر، یک مفهوم برآمده از تعاریف تئوری منظر بوده که به تبیین رابطه دوسویه انسان و محیط می‌پردازند. رویکرد منظر با بهره‌گیری از این فلسفه و وجوه مختلف آن، ابعاد نوینی را در جهت حل مشکلات معرفی می‌نماید. بنابراین رویکرد منظر ماهیت خود را از اشتراکات و افتراقات تعاریف در حوزه‌های بستر (محیط)، مفهوم مخاطب، مقیاس و محدوده مداخله و منابع موجود در محیط، دریافت می‌نماید. این ماهیت به نوع تعریف مداخله‌گر از منظر وابسته است.

• اصول و ویژگی‌ها

با ورود رویکرد منظر به سیستم‌های طبیعی-انسانی و ارزیابی و شناسایی آن، ویژگی‌های مختلفی از رابطه انسان با محیط نمایان می‌شود که تکرار این خصایص منجر به استخراج اصول رویکرد منظر خواهد شد. بر اساس جدول ۲ اصول تعریف شده از سوی صاحب‌نظران برای رویکرد منظر، ترکیبی از ویژگی‌ها و استراتژی‌های مابه‌ازای آنهاست؛ برخی از اصول از جنس ویژگی و برخی دیگر از جنس سیاست و راهبرد هستند و این عدم طبقه‌بندی سبب آشفتگی در بررسی اصول این رویکرد شده است. یافته‌های این پژوهش حاکی از آن است که ویژگی‌های

تصویر ۴. رویکرد منظر و مؤلفه‌های سه‌گانه آن. مأخذ: نگارندگان.

Lynam, Jong, Sheil, Kusumanto & Evans, 2007; Bousquet et al., 2007; Castella, Kam, Quang, Verburg & Hoanh, 2007). لذا تعامل جامعه، حمایت نهادی و اصول حکمرانی مناسب سه عامل مهم در اجرای رویکرد منظر هستند (Reed & Sunderland, 2016).

بحث

تفاوت میان مفهوم منظر و رویکرد منظر ناشی از نگاه به منظر از دو دیدگاه نظری و عملی است. منظر پدیده‌ای حاصل از تعامل دوجانبه انسان و محیط در بستر زمانی-مکانی است در حالی که رویکرد منظر با تکیه بر چارچوب مفهومی منظر و ایجاد فرایندها و ارائه راهکارهای عملی، روش و تکنیک تجزیه و تحلیل و مدیریت است.

منظر از دیدگاه نظری: بر اساس مرور سیستماتیک ادبیات منظر، این پژوهش دلیل عدم توافق بر سر یک تعریف واحد و برداشت‌های متفاوت از منظر (به‌مثابه پدیده‌ای عینی، عینی-ذهنی، زمانی-مکانی، فرهنگی-طبیعی و سیستمی) را جدال‌های فلسفی ایجادشده در هر یک از زمینه‌های تعریف دامنه و حوزه، بستر شکل‌گیری، مفهوم مخاطب و مفهوم محیط در منظر می‌داند. این افتراق نظر عاملی تعیین‌کننده در تبیین اصول و ویژگی‌های رویکرد منظر خواهد بود.

دامنه و حوزه تعریف: منظر یک امر عینی و محدود به محسوسات (تحت عناوین اطراف، محیط طبیعی، موقعیت جغرافیایی، قطعه زمین)؛ یا منظر موضوعی در ارتباط با ادراکات و ذهن انسان، فرهنگ، تاریخ و جامعه.

بستر شکل‌گیری: منظر به‌عنوان طبیعت و بستر اکولوژیک شامل عناصر طبیعی-انسانی یا ارگان‌های زنده و غیرزنده؛ یا منظر به‌عنوان مفهوم نسبی محیط شامل محیط‌های مادی و غیرمادی.

مفهوم مخاطب: ادارک منظر در گرو ادراک فرد از محیط؛ یا تأکید بر ادراک جامعه و جریان‌های اجتماعی و فرهنگی.

جایگاه مخاطب: تأکید بر نقش انسان، فعالیت‌ها و نحوه مداخلات او بر محیط از بُعد مادی (مخاطب همانند سایر عناصر اکوسیستم‌ها) و پویایی منظر به‌معنای ایستابودن محیط؛ یا تأکید بر وجود فیزیکی و ذهنی انسان به صورت توأمان و عدم پدیداری منظر بدون ادارک انسان و پویایی منظر در گرو پویایی محیط و ذهن انسان.

نوع ارتباط انسان و محیط: منظر یک کلیت و محصول جدید مرکب از ارتباط انسان و محیط (ارتباط پیوسته)؛ یا منظر امری بسیط و حاصل جمع انسان و محیط (ارتباط گسسته) (همتی و صابونچی، ۱۴۰۰).

جمع‌بندی و سنتز یافته‌ها در رویکرد منظر: از دیدگاه عملی، اختلاف نظر و تفسیرهای مختلف از مفهوم منظر، ماهیت‌های

و تصدیق عوامل اجرایی مداخله‌گر در تغییرات سیستمی (Sunderl, Ehringhaus & Campbell, 2007) و ارزیابی و نظارت و کنترل برای بسط چارچوب‌های مفهومی اولیه و تدوین دستورالعمل‌های بهتر پس از پیاده‌سازی رویکرد منظر است (تصویر ۵).

نتیجه‌گیری

باتوجه به گستردگی قلمرو مفهوم منظر، ارائه تعریف غالب و واحد از مفهوم منظر دشوار است. رویکرد منظر نیز مانند مفهوم منظر و بسته به میزان تأکید بر هریک از مؤلفه‌های انسان، محیط و رابطه این دو می‌تواند به گونه‌های مختلف بیان شود؛ درعین حال می‌توان وجوه مشترکی بین رویکردهای متفاوت استوار کرد. رویکرد منظر یک چارچوب و فرایند عملی است که براساس مفاهیم منظر و با در نظرگیری جنبه‌های مختلف سیستم‌های انسانی-محیطی به پیشبرد مدیریت و اتخاذ برنامه‌ها و سیاست‌های بهتر کمک می‌کند. این رویکرد را می‌توان ابزاری برای اهداف توسعه در مقیاس‌های کلان دانست که در آن داده‌های محیطی-انسانی به صورت گام‌به‌گام به مفاهیم، اصول، برنامه‌ها و سیاست‌ها، اقدامات عملی و دستورالعمل‌ها تبدیل می‌شوند. رویکرد منظر وجه کاربردی‌شده تعاریف تئوری منظر بوده که شامل سه مؤلفه ماهیت مفهومی، اصول و ویژگی‌ها و فرایند مدیریت است:

- ماهیت مفهومی آن حاصل شناسایی و ارزیابی اطلاعات انسان، محیط، تعامل این دو با یکدیگر و برگرفته از تعاریف تئوری منظر بوده که دامنه و گستره کاربست و تعمیم‌پذیری آن با اهداف چندگانه انجام می‌شود.

- ویژگی‌ها و اصول آن کل‌نگری، چندعملکردی بودن، چندمقیاسی بودن، داشتن ذینفعان متعدد، فرارشته‌ای بودن، مشارکتی بودن، پویایی (اکولوژیکی-اجتماعی)، پیچیدگی و مبتنی بر مکان بودن بوده که بر فرایند مدیریت اثرگذار است.

- در فرایند مدیریت نیز مجموعه استراتژی‌ها و برنامه‌های متناسب با اصول و ویژگی‌های رویکرد منظر همچون مدیریت و برنامه‌ریزی‌های یکپارچه، انطباقی، مشارکتی، زمینه‌گرا و تاب‌آور اتخاذ شده و در قالب دستورالعمل‌های مدون پیاده‌سازی می‌شوند.

هرچند که تعاریف مختلف منظر باعث ایجاد جدال نظری و محل اختلاف شده، اما این تفاوت آرا می‌تواند به بسط و تدقیق رویکرد منظر بیانجامد و پس از اتمام فرایند اجرایی، با تحلیل عملکردها و نظارت مستمر، راهکارهای متناسب با چالش‌های پیش رو متناسب با زمینه، محتوا و نیازهای جوامع ارائه شود. این موضوع نیازمند تعامل میان هر دو گروه متخصص و محقق و برهم‌نهی نظرات و راهکارها در قالب فرایندهای بلندمدت است.

مطرح‌شده در جدول ۲، مفاهیم چندجانبه و اصول اولیه رویکرد منظر را مورد توجه داشته و به تشریح شاخصه‌های کلی برآمده از مفاهیم منظر و صفات آن می‌پردازد، درحالی‌که سیاست‌ها و راهبردها با تکیه بر اصول توسعه پایدار سعی در ایجاد الگوها و کاربست رویکرد داشته و ناظر به تکنیک‌های حل مسئله هستند. با تفکیک و طبقه‌بندی آرای صاحب‌نظران مهم‌ترین ویژگی‌های رویکرد منظر را می‌توان کل‌نگری، چندعملکردی، چندمقیاسی، داشتن ذینفعان متعدد، فرارشته‌ای بودن، مشارکتی بودن، پویایی، پیچیده‌بودن و مبتنی بر مکان بودن برشمرد. سایر موارد ذکرشده در جدول ۲ برنامه‌ریزی و استراتژی‌های (فرایند واسطه‌ای) متناسب با این ویژگی‌ها هستند.

• فرایند و دستورالعمل‌ها

از مجموعه اظهارات پژوهش‌های پیشین در رابطه با اجرایی شدن رویکرد منظر و چالش‌های پیش روی آن می‌توان عملیاتی شدن رویکرد منظر را در قالب دو فرایند ۱. برنامه‌ریزی-سیاست‌گذاری (فرایند واسطه‌ای) و ۲. تصمیم-پیاده‌سازی بیان کرد:

۱. برنامه‌ریزی-سیاست‌گذاری یک فرایند چندعملکردی در بستر زمانی-مکانی با ادغام وجوه اجتماعی، زیست‌محیطی و اقتصادی در قالب مدیریت یکپارچه از مقیاس خرد تا کلان برای دستیابی به اهداف چندگانه منظر است. به دلیل عدم توانایی و عدم ظرفیت محققان و متخصصان در درگیر شدن با رویکردهای چندبخشی و محدودیت بهره‌گیری از رویکرد منظر در یک تخصص خاص (Reed et al., 2016)، اهمیت همکاری‌های مشارکتی و تلاش برای افزایش آگاهی و ظرفیت جوامع دوچندان می‌شود. ضمن آنکه بیان اصول مشترک از جانب متخصصان به معنای ارائه یک نسخه ثابت و همه‌شمول برای حل چالش‌های پیچیده و تعیین سیاست‌ها نیست (Gray et al., 2016) و در زمینه‌های مختلف نیازمند تدابیر و اقدامات اختصاصی است. بنابراین سیاست‌گذاری بر مبنای رویکرد منظر نیازمند بینشی جامع با در نظرگیری نیازهای ذینفعان از طریق مذاکرات برای هم‌افزایی سرمایه‌ها، مشارکت فعالانه جوامع با تعریف نقش نظارتی برای آنها، مدیریت زمینه‌گرا، ایجاد ظرفیت کافی انطباق‌پذیری و سازگاری با شرایط مختلف و برنامه‌ریزی آینده‌نگر است. این نکات خود مبین پیچیدگی و چندجانبه بودن رویکرد منظر است.

۲. فرایند تصمیم-پیاده‌سازی شامل اقدامات عملی و دستورالعمل‌های اجرایی است که به پیشبرد و عملیاتی شدن اهداف منظر می‌انجامد. پایبندی به یک تعریف واحد برای برنامه‌ریزی (Johnston, 2017) از ماهیت مفهومی تا اجرای دستورالعمل‌ها، حمایت‌های سازمانی، مدیریت و برنامه‌ریزی یکپارچه، تأمین منابع، بهره‌گیری از نیروی متخصص، آنالیز عملکردها و البته پذیرش پویایی منظر برای اتخاذ راهبردهای بلندمدت از اقدامات مهم برای عملیاتی شدن رویکرد منظر هستند. این رویکرد نیازمند یک دید باز نسبت به خروجی‌ها

فهرست منابع

- ابرقویی فرد، حمیده و صابونچی، پریچهر. (۱۳۹۹). منظر همچون طبیعت نمادین، تأملی بر نقش نمادین عناصر طبیعی در شکل‌گیری منظر روستای کامو. منظر، ۱۲(۵۲)، ۲۸-۳۷.
- آل هاشمی، آیدا و منصوری، سید امیر. (۱۳۹۶). منظر مفهومی در حال تغییر؛ نگاهی به سیر تحول مفهوم منظر از رنسانس تاکنون. *باغ نظر*، ۱۴(۵۷)، ۳۳-۴۴.
- امین‌زاده، بهناز. (۱۳۹۵). *ارزش‌ها در طراحی منظر شهری*. تهران: دانشگاه تهران.
- برک، آگوستن. (۱۳۹۲). آیا مفهوم منظر متحول می‌شود؟ منظر، ۵(۲۳)، ۲۵-۲۷.
- بل، سایمون. (۱۳۸۲). منظر، الگو، ادراک و فرایند (ترجمه بهناز امین‌زاده). تهران: دانشگاه تهران.
- تقوایی، سیدحسن. (۱۳۸۳). *طراحی منظر بوم‌گرا در مناطق گرم و خشک ایران؛ الگوی واحد* (پایان‌نامه منتشرنشده دکتری معماری و شهرسازی). دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه شهید بهشتی، ایران.
- تقوایی، سیدحسن. (۱۳۹۱). معماری منظر، درآمدی بر تعریف‌ها و مبانی نظری. تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- حبیب، فرح. (۱۳۸۵). کند و کاوی در معنای شکل شهر. *هنرهای زیبا*، ۲۵(۱)، ۵-۱۴.
- خراسانی‌زاده، محسن. (۱۳۸۲). مباحثی درباره شناخت معماری منظر. *معماری ایران*، ۱۲(۱۳ و ۱۴)، ۱۰-۱۶.
- دونادیو، پی. یر. (۱۳۹۲). منظر به مثابه دارایی مشترک. منظر، ۵(۲۳)، ۳۸-۳۶.
- ذکاوت، کامران. (۱۳۸۵). چارچوب استراتژیک مدیریت بصری شهر. *آبادی*، ۵(۳)، ۴۲.
- شهیر، محمد. (۱۳۹۲). معماری منظر: رشته و خلاقیت. منظر، ۵(۲۳)، ۴۴-۴۲.
- شیبانی، مهدی. (۱۳۸۹). آسیب‌شناسی منظر شهری تهران. منظر، ۲(۹)، ۲۶-۲۹.
- صابونچی، پریچهر. (۱۳۹۹). گردشگری منظر کاخ ایرانی، توصیف و تبیین قصر قاجار تهران با رویکرد منظر. *گردشگری فرهنگ*، ۱۱(۳)، ۲۹-۳۶.
- صابونچی، پریچهر و ابرقویی فرد، حمیده. (۱۳۹۹). خرد محیطی، دانش بومی و نقش عوامل اکولوژیک در برنامه‌ریزی و ساخت روستای کامو. منظر، ۱۲(۵۳)، ۱۸-۲۵.
- صابونچی، پریچهر؛ ابرقویی فرد، حمیده و متدین، حشمت اله. (۱۳۹۷). شبکه‌های سبز منظرین؛ نقش مفصل‌بندی در یکپارچگی فضاهای سبز در منظر شهرهای معاصر ایران. *باغ نظر*، ۱۵(۶۲)، ۵-۱۶.
- قرایی، فریبا؛ مثنوی، محمدرضا و حاجی بنده، مونا. (۱۳۹۶). بسط شاخص‌های کلیدی سنجش تاب‌آوری مکانی-فضایی شهری؛ مرور فشرده ادبیات نظری. *باغ نظر*، ۱۴(۵۷)، ۱۹-۳۲.
- گلکار، کورش. (۱۳۸۷). محیط بصری شهر؛ سیر تحول از رویکرد تزیینی تا رویکرد پایدار. *علوم محیطی*، ۵(۴)، ۹۵-۱۱۳.
- لوژنبول، ایو. (۱۳۹۳). جایگاه منظر در توسعه پایدار. منظر، ۶(۲۸)، ۵۳-۸۹.
- ماهان، امین و منصوری، سید امیر. (۱۳۹۶). مفهوم منظر با تأکید بر نظر صاحب‌نظران رشته‌های مختلف. *باغ نظر*، ۱۴(۴۷)، ۱۷-۲۸.
- مثنوی، محمدرضا و سلطانی فرد، هادی. (۱۳۸۵). منظر پیچیده و پیچیدگی منظر، بررسی نقش پیچیدگی در پایداری سیستم‌های اکولوژیک. *علوم محیطی*، ۴(۲)، ۸۵-۱۰۰.
- مثنوی، محمدرضا. (۱۳۸۸). روابط آشکار و نهان شهر و طبیعت، خسران بی توجهی اکولوژیک در طرح‌های توسعه شهری. منظر، ۱(۵)، ۳۷-۳۴.
- مثنوی، محمدرضا. (۱۳۹۰). اکوسیستم شهری پایدار، پارادایم یا پارادوکس؟ ضرورت بازنگری در رابطه شهر و محیط زیست. منظر، ۳(۱۶)، ۶۳-۵۹.
- مطلبی، قاسم. (۱۳۸۵). رویکردی انسانی به شکل‌دهی فضای شهری. *هنرهای زیبا*، ۲۷(۲۷)، ۵۷-۶۶.
- مک‌هارگ، ایان. (۱۳۸۹). *طراحی با طبیعت* (ترجمه عبدالحسین وهاب‌زاده). مشهد: جهاد دانشگاهی.
- ملکیان، مصطفی. (۱۳۸۰). روش‌شناسی در علوم سیاسی. *فصلنامه علوم سیاسی*، ۱۴(۱).
- منصوری، سید امیر. (۱۳۸۳). درآمدی بر شناخت معماری منظر. *باغ نظر*، ۱(۲)، ۶۹-۷۸.
- منصوری، سید امیر. (۱۳۸۹). چپستی منظر شهری. منظر، ۲(۹)، ۳۰-۳۳.
- مینتزبرگ، هنری؛ لمیل، جوزف و آلسترن، بروس دلیو. (۱۳۹۷). *جنگل استراتژی* (ترجمه محمود احمدپور داریانی). تهران: جاگرمی.
- نوربرگ-شولتز، کریستین. (۱۳۸۲). *گزینه‌های از معماری: معنا و مکان* (ترجمه ویدا نوروز برازجانی). تهران: جان جهان.
- همتی، مرتضی و صابونچی، پریچهر. (۱۴۰۰). ادراک‌کننده، ادراک شونده، محصول ادراک (ارزیابی تعابیر صاحب‌نظران از مؤلفه‌های تعریف منظر). منظر، ۱۳(۵۶)، ۱۴-۲۹.
- Angelstam, P., Elbakidze, M., Axelsson, R., Khoroshev, A., Pedroli, B., Tysiachniouk, M., & Zabubenin, E. (2019). Model forests in Russia as landscape approach: Demonstration projects or initiatives for learning towards sustainable forest management? *Forest Policy and Economics*, (101), 96-110.
- Antrop, M. (2013). *The Routledge Companion to Landscape Studies: A brief story of landscape research*. NY: Routledge.
- Arts, B., Buizer, M., Horlings, L., Ingram, V., Van Oosten, C. & Opdam, P. (2017). Landscape approaches: a state-of-the-art review. *Annual Review of Environment and Resources*, (42), 439-463.
- Axelsson, R., Angelstam, P., Elbakidze, M., Stryamets, N. & Johansson, K. (2011). Sustainable development and sustainability: Landscape approach as a practical interpretation of principles and implementation concepts. *J. Landscape Ecol.*, 4(3), 5-30.
- Bakhtin, M. (1986). *The dialectic imagination*. Austin: University of Texas.
- Balint, P. J., Stewart, R. E., Desai, A. & Walters, L. C. (2011). *Wicked environmental problems: managing uncertainty and conflict*. Washington/Covelo/London: Island Press.
- Bastos Lima, M. G., Visseren-Hamakers I. J., Josefina Braña-Varela, J. & Gupta, A. (2017). A reality check on the landscape approach to REDD+: Lessons from Latin America. *Forest Policy and Economics*, (78), 10-20.
- Berkes, F. (2009). Evolution of co-management: role of knowledge generation, bridging organizations and social learning. *J Environ Manage*, (90), 1692-1702
- Berque, A. (1995). *Les Raisons du paysage, de la chine aintique aux environnements de synthèse*. Paris: Hazan.
- Berque, A. (2013). *Thinking through Landscape* (A. M. Feenberg-Dibon, Trans.). NY: Routledge.
- Bormann, F. H. (1987). Landscape ecology and air pollution. In M. Goigel Turner (ed.), *Landscape heterogeneity and disturbance*, NY: Springer-Verlag.
- Borrás, S. & Edquist, C. (2013). The choice of innovation policy instruments. *Technol. Forecast. Soc. Chang*, 80(8), 1513-1522.

- Bousquet, F., Castella, J., Trébuil, G., Barnaud, C., Boissau, S. & Kam, S. (2007). Using multi-agent systems in a companion modeling approach for agroecosystem management in Southeast Asia. *Outlook on Agriculture*, 36(1), 57–62.
- Brown, J., Mitchell, N. & Beresford, M. (2005). *The Protected Landscape Approach: Linking Nature, Culture and Community*. UK: IUCN.
- Burgi, M., Ali, P., Chowdhury, A., Heinimann, A., Hett, C., Kienast, F., Mondal, M. K., Upreti B. R. & Verburg, P. H. (2017). Integrated Landscape Approach: Closing the Gap between Theory and Application. *Sustainability*, 9(8), 1371.
- CARE, W. I. (2017). *A Landscape Approach for Disaster Risk Reduction in 7 Steps*. Retrieved from <https://www.wetlands.org/publications/landscape-approach-disaster-risk-reduction-7-steps/>
- Castella, J. C., Kam, S., Quang, D., Verburg, P. & Hoanh, C. (2007). Combining topdown and bottom-up modelling approaches of land use/cover change to support public policies: application to sustainable management of natural resources in Northern Vietnam. *Land Use Policy*, 24(3), 531–545.
- Chia, E. L. & Sufo, R. K. (2016). A situational analysis of Cameroon's Technical Operation Units (TOUs) in the context of the landscape approach: critical issues and perspectives. *Environ Dev Sustain*, (18), 951–964.
- Clark, W. C., Van Kerkhoff, L., Lebel, L. & Gallopin, G. C. (2016). Crafting usable knowledge for sustainable development. *PNAS*, 113(17), 4570–4578.
- Claval, P. L. (2004). The languages of rural landscapes. In Palang, H., Sooväli, H., Antrop, M. & Setten, S. (eds.), *European Rural Landscapes: Persistence and Change in a Globalising Environment*. Dordrecht: Kluwer Academic.
- Collot, M. (2011). *la pensée-paysage Lonrai*. Bruxelles: Eurorpan sprl.
- Cosgrove, D. (1984). *Social Formation and Symbolic Landscape*, London: Croom Helm.
- Cosgrove, D. (1992). *Water, engineering and land-scape: water control and landscape in the modern period*. New Delhi: CBS Publishers.
- Cosgrove, D. (2003). *Landscape: ecology and semiosis*. In H. Palang & G. Fry, (eds.), *Landscape interfaces: cultural heritage in changing landscapes*. Netherlands: Springer.
- Council of Europe. (2000). *European landscape convention*. CETS No. 176. Strasbourg: Council of Europe. Retrieved from <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/176.htm>.
- Dabiri, M. & Masnavi, M. (2015). From Urban Development to Landscape-oriented Ecological Urbanism. *MANZAR*, 7(32), 66-73.
- Daniels, S. (1989). *Marxism, culture, and the duplicity of landscape*. In R. Peet & N. Thrift (eds.), *New models in geography*, vol. II. London: Unwin-Hyman.
- De Block, G. (2016). Ecological infrastructure in a critical-historical perspective: from engineering “social” territory to encoding “natural” topography. *Environ. Plann. A*, 48(2), 367-90.
- DeFries R. & Rosenschweig C. (2010). Toward a whole-landscape approach for sustainable land use in the tropics. *PNAS*, 107(46), 19627-32.
- Denevan, W. M. (1992). The pristine myth: the landscape of the Americas in 1492. *Annals of the American Association of Geographers*, (82), 369-85.
- Denier, L., Scherr, S., Shames, S., Chatterton, P., Hovani L. & Stam, N. (2015). *The little sustainable landscapes book*. Oxford: Global Canopy Programme.
- Duff, G., Garnett, D., Jacklyn, P., Landsberg, J., Ludwig, J., Morrison, J., Novelty, P., Walker, D. & Whitehead, P. (2009). A collaborative design to adaptively manage for landscape sustainability in north Australia: lessons from a decade of cooperative research. *Landscape Ecology*, 24(8), 1135-1143.
- Duncan, N. & Duncan, J. (2010). Doing landscape interpretation. *The SAGE handbook of qualitative geography*, 225-247.
- Dunning, N., Scarborough, V., Valdez, F., Luzzadder-Beach, S., Beach, T. & Jones, J. (1999). Temple mountains, sacred lakes, and fertile fields: ancient Maya landscapes in northwestern Belize. *Antiquity*, (73), 650-60.
- EEA. (1995). *'Europe's environment: the first assessment'*, Copenhagen: European Environmental Agency. Retrieved From <http://www.eea.europa.eu/publications/92-826-5409-5>
- Fairclough, G. (2006). A new Landscape for cultural heritage management: Characterization as a management tool. In R. L. Lozny (Ed.), *Landscapes Under Pressure, Theory and Practice of Cultural Heritage Research and Preservation*. NY: Springer.
- Fairclough, G. & Londen, H. (2010). Changing Landscapes of Archeology and Heritage. In edited T. Bloemers, H. Kars & A. Van der Valk (Eds.), *The Cultural Landscape and Heritage Paradox: Protection and Development of the Dutch Archaeological Historical Landscape and Its European Dimension*. Amsterdam: Amsterdam University.
- Fakuda-Parr, S. & Lopes, C. (2013). *Capacity for development: new solutions to old problems*. London: Routledge.
- Farina A. (2006). *Principles and methods in landscape ecology*. Dordrecht: Springer.
- Feinman, G.M. (1999). *Defining a contemporary landscape approach: Concluding thoughts*. Retrieved from https://www.researchgate.net/profile/Gary_Feinman/publication/255752196_Defining_a_contemporary_landscape_approach_concluding_thoughts_Gary_M_Feinman_1999/links/0deec520a3b70ba2a5000000/Defining-a-contemporary-landscape-approach-concluding-thoughts-Gary-M-Feinman-1999.pdf
- Foli, S., Ros-Tonen, M. A., Reed, J., & Sunderland, T. (2018). Natural resource management schemes as entry points for integrated landscape approaches: evidence from Ghana and Burkina Faso. *Environmental management*, 62(1), 82-97.
- Folke C. (2006). Resilience: the emergence of a perspective for social-ecological systems analyses. *Glob. Environ. Change*, (16), 253-67.
- Folke, C., Hahn, T., Olsson, P., Norberg, J. (2005). Adaptive governance of social-ecological systems. *Annu Rev Environ Resour*, (30), 441–473.
- Forman, R. T. T. (1995a). *Land mosaics: the ecology of landscapes and regions*. UK: Cambridge University Press.
- Forman, R. T. T. (1995b). Some general principles of landscape and regional ecology. *Landscape Ecology*, 10(3), 133-142.
- Forman, R. T. T. & Godron, M. (1981). Patches and structural components for a landscape ecology. *BioScience*, 31(10), 733-740.
- Forman, R. T. T. & Godron, M. (1986). *Landscape ecology*. New York: John Wiley and Sons.
- Freeman, O., Duguma L. & Minang, P. (2015). Operationalizing the integrated landscape approach in practice. *Ecology and Society*, 20(1), 24.

- German, L., Mansoor, H., Alemu, G., Mazengia, W., Amede, T. & Stroud, A. (2007). Participatory integrated watershed management: evolution of concepts and methods in an ecoregional program of the eastern African highlands. *Agricultural Systems*, (94), 189-204.
- Gray, E., Henninger, N., Reij, C., Winterbottom, R. & Agostini, P. (2016). *Integrated landscape approaches for Africa's drylands*. Washington DC: World Bank.
- Gunningham, N. & Sinclair, D. (1999). Regulatory pluralism: designing policy mixes for environmental protection. *Law Policy*, 21(1), 49-76.
- Gupta, J., Termeer, C., Klostermann, J., Meijerink, S., Van den Brink, M., Jong, P., Nooteboom, S. & Bergsma, E. (2010). The adaptive capacity wheel: a method to assess the inherent characteristics of institutions to enable the adaptive capacity of society. *Environ Sci Policy*, (13), 459-471.
- Haber, W. (2004). Landscape ecology as a bridge from ecosystems to human ecology. *Ecological Research*, (19), 99-106.
- Hartshorne, R. (1939). The nature of geography: a critical survey of current thought in the light of the past. *Annals of the Association of American Geographers*, (29), 173-658.
- Harvey, C. A., Chacón, M., Donatti, C. I., Garen, E., Hannah, L., Andrade, A., ... & Wollenberg, E. (2014). Climate-smart landscapes: opportunities and challenges for integrating adaptation and mitigation in tropical agriculture. *Conservation Letters*, 7(2), 77-90.
- Harvey, C. A., Komar, O., Chazdon, R., Ferguson, B. G., Finegan, B., Griffith, D. M., Martínez-Ramos, R., Morales, H., Nigh, R., Soto-Pinto, L., Van Breugel, M. & Wishnie, M. (2008). Integrating agricultural landscapes with biodiversity conservation in the Mesoamerican hotspot. *Conserv Biol*, 22(1), 8-15.
- Herring, P. C. (2009). Framing Perceptions of the Historic Landscape: Historic Landscape Characterization (HLC) and Historic Land-Use Assessment (HLA). *Scottish Geographical Journal*, 125(1), 61-77.
- Holling, C. S. (1978). *Adaptive environmental assessment and management*. NY: John Wiley and Sons.
- Hoskins, W. G. (1955). *The Making of the English Landscape*. London: Hodder
- ICOMOS. (1999). *The Charter for Places of Cultural Significance*. ICOMOS Australia. Retrieved from <http://www.heritage.tas.gov.au/media/pdf/The%20Burra%20Charter%201999adopted.pdf>.
- Ingold, T. (2000). *The perception of the environment: essays in livelihood, dwelling and skill*. London: Routledge.
- Johnston, S. Meija, B. & Vogel, S. (2017). *The Landscape Approach: a critical review of its implementation*. Swiss: ETH University.
- Jones, M. (2003). Human geographical landscapes: J.G. Granó's approach to landscapes as scientist and artist. In Grand, O. (Ed.), *Origin of Landscape Science: F.G. Gram and a New Pure Geography for a New State*. Turku: The Turku University Foundation.
- Koffi, C. K., Djoudi, H. & Gautier, D. (2016). Landscape diversity and associated coping strategies during food shortage periods: evidence from the Sudano-Sahelian region of Burkina Faso. *Reg Environ Change*, (16), 1-12.
- Kolen, J., Renes, H. & Bosma, K. (2017). *Research in Landscape Architecture: Methods and Methodology*. London and NY: Routledge.
- Kozar, R., Buck, L. E., Barrow, E. G., Sunderland, T. C., Catacutan, D. E., Planicka, C., ... & Willemsen, L. (2014). Toward viable landscape governance systems: what works? ecoagriculture partners, on behalf of the landscapes for people. Washington, DC: Food and Nature Initiative.
- Kutter, A. & Westby, L. D. (2014). Managing rural landscapes in the context of a changing climate. *Dev Pract*, (24), 544-558.
- Lebel, L., Anderies, J. M., Campbell, B., Folke, C., Hatfield-Dodds, S., Hughes, T. P. & Wilson, J. (2006). Governance and the capacity to manage resilience in regional social-ecological systems. *Ecol Soc*, (1), 11.
- Lei, K., Pan, H. & Lin, C. (2016). A landscape approach towards ecological restoration and sustainable development of mining areas. *Ecological Engineering*, (90), 320-325.
- Lewis, P. (1979). Axioms for reading the landscape. In D. Meinig (Ed.), *The interpretation of ordinary landscapes: geographical essays*. NY: Oxford University.
- Light S. S. (2001). Adaptive ecosystem assessment and management: the path of last resort? In M. E. Jensen & P. S. Bourgeron (Eds.), *A Guidebook for Integrated Ecological Assessments* 55-68. NY: Springer.
- Lovell, S. T. & Johnston, D. M. (2009). Creating multifunctional landscapes: how can the field of ecology inform the design of the landscape? *Frontiers in Ecology and the Environment*, 7(4), 212-220.
- Lowenthal, D. (1975). Past time present place: landscape and memory. *Geographical Review*, 65(1), 1-36.
- Lynam, T., Jong, W., Sheil, D., Kusumanto, T. & Evans, K. (2007). A review of tools for incorporating community knowledge, preferences, and values into decision making in natural resources management. *Ecology and Society*, (12), 5.
- Makhzoumi, J. M. (2015). Borrowed or Rooted? The Discourse of 'Landscape in the Arab Middle East. In D. bruns, O. Kuhne, A. Schonwald, & S. Theile (Eds.), *Landscape Culture-Culturing Landscapes: The Differentiated Construction of Landscapes*. Wiesbaden: Springer VS.
- Mansourian, S., Parrotta, J., Balaji, P., Bellwood-Howard, I., Bhasme, S., Bixler, R. P., ... & Yang, A. (2020). Putting the pieces together: integration for forest landscape restoration implementation. *Land Degradation & Development*, 31(4), 419-429.
- Masnavi, M. (2013). Environmental Sustainability and Ecological Complexity: Developing an Integrated Approach to Analyse the Environment and Landscape Potentials to Promote Sustainable Development. *International Journal of Environmental Research*, 7(4), 995-1006.
- Masnavi, M. R., Gharai, F. & Hajibandeh, M. (2019). Exploring urban resilience thinking for its application in urban planning: a review of literature. *Int. J. Environ. Sci. Technol.* (16), 567-582.
- Mason, R. & Avrami E. (2002). Heritage Values and Challenges of Conservation Planning. In J. M. Teutónico & G. Palumbo (Eds.), *Management Planning for Archaeological Sites: An International Workshop*. Los Angeles, CA: Getty Conservation Institute.
- Mautz, R. K. & Sharaf, H. A. (1961). *The philosophy of auditing*. Madison, Wis.: American Accounting Association.
- Meinig, D. W. (1979). *The beholding eye: ten versions of the same scene*, In D. W. Meinig (ed.), *The Interpretation of ordinary landscapes: geographical essays*. NY: Oxford University.
- Milder J. C., Buck L. E., DeClerck F. & Scherr S. J. (2012). Landscape approaches to achieving food production, natural resource conservation, and the millennium development goals. In J. C. Ingram, F. DeClerck & C. R. del Rio (Eds.), *Integrating Ecology and Poverty Reduction*. NY: Springer.
- Milder, J. C., Hart, A. K., Dobie, P., Minai J. & Zaleski, C. (2014).

- Integrated landscape initiatives for African agriculture, development, and conservation: a region-wide assessment. *World Development*, (54), 68-80.
- Molin, P. G., Chazdon, R., Ferraz, S. & Brancalion, P. (2018). A landscape approach for cost-effective large-scale forest restoration. *Journal of Applied Ecology*, 55(6), 2767-2778.
  - Naveh, Z. (2001). Ten major premises for a holistic conception of multifunctional landscapes. *Landscape and Urban planning*, 57(3), 269-284.
  - Naveh, Z. & A. S. Lieberman. (2013). *Landscape ecology: theory and application*. (2nd Ed.). NY: Springer-Verlag.
  - Olwig, K. R. (2002). *Landscape, Nature and the Body Politic: From Britain's Renaissance to America's New World*. Madison, WI: University of Wisconsin.
  - Oppel, A. (1884). *Landschaftskunde (erläuternder Text zu II. Typische Landschaften)*. Breslau: Ferdinand Hirt.
  - Ostrom, E. (1999). *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. UK: Cambridge University.
  - Pearson, D. M. & Gorman J. T. (2010). Exploring the relevance of a landscape ecological paradigm for sustainable landscapes and livelihoods: a case-application from the Northern Territory Australia. *Landscape Ecology*, (25), 1169-1183.
  - Pfund, J. L. (2010). Landscape-scale research for conservation and development in the tropics: fighting persisting challenges. *Current Opinion in Environmental Sustainability* 2(1), 117-126.
  - Pressey, R. L. & M. C. Bottrill. (2009). Approaches to landscape and seascape-scale conservation planning: convergence, contrasts and challenges. *Oryx*, 43(4), 464.
  - Pretty J. (2003). Social capital and the collective management of resources. *Science*, (302), 1912-1914.
  - Pretty J. N. (2002). *Agri-culture: Reconnecting People, Land, and Nature*. London: Earth scan.
  - Reed, J., Deakin, L. & Sunderland, T. (2015). What are "Integrated Landscape Approaches" and how effectively have they been implemented in the tropics: a systematic map protocol. *Environmental Evidence*, (4), 1-7.
  - Reed, J., Van Vianen, J., Deakin, E. L., Barlow, J. & Sunderland, T. (2016). Integrated landscape approaches to managing social and environmental issues in the tropics: learning from the past to guide the future. *Global change biology*, 22(7), 2540-2554.
  - Reed, J., Van Vianen, J., Barlow, J. & Sunderland, T. (2017). Have integrated landscape approaches reconciled societal and environmental issues in the tropics? *Land Use Policy*, (63), 481-492.
  - Reed, J. & Sunderland, T. (2016). *COP22 Special: What does the landscape approach look like in practice?* Retrieved from <https://forestsnews.cifor.org/46327/from-marrakesh-to-bali-what-does-the-landscape-approach-look-like-in-practice?fnl=>
  - Risser, P. G. (1987). Landscape ecology: state of the art. Chapter 1. In M. Goigel Turner (Ed.), *Landscape heterogeneity and disturbance*. NY: Springer-Verlag.
  - Rössler, M. (2006). World Heritage cultural landscapes: A UNESCO flagship programme 1992 -2006. *Landscape Research*, 31(4), 333-353.
  - Ros-Tonen, M. A. F., Derkyi, M. & Insaído, T. F. (2014) From co-management to landscape governance: whither Ghana's modified taungya system? *Forests*, 5(12), 2996-3021.
  - Rouwette, E., Vennix, J., Van Mullekom, T. (2002). Group model building effectiveness: a review of assessment studies. *System Dynamics Review*, (18), 5-45.
  - Samuels, M. (1979). The biography of landscape. In D. W. Meinig (Ed.), *The interpretation of ordinary landscapes: geographical essays*. NY: Oxford University.
  - Sandker, M., Campbell, B., Ruiz-Pérez, M., Sayer, J., Cowling, R., Kassa, H. & Knight, A. (2010). The role of participatory modeling in landscape approaches to reconcile conservation and development. *Ecology and Society*, 15(2), 13.
  - Saxena, K. G., Rao, K. S., Sen, K. K., Maikhuri, R. K., Semwal, R. L. (2001). Integrated natural resource management: approaches and lessons from the Himalaya. *Conservation Ecology*, (5), 14.
  - Sayer, J. A., & Wells, M. P. (2004). The pathology of projects. In T. O. McShane & M. P. Wells (Eds.), *Getting biodiversity projects to work: towards better conservation and development*. NY: Columbia University.
  - Sayer, J. A. & Maginnis, S. (2005). *Forests in landscapes. Ecosystem approaches to sustainability*. London: Earthscan.
  - Sayer, J., Margules, C., Boedhihartono, A. K., Dale, A., Sunderland, T., Supriatna, J. & Saryanthi, R. (2015). Landscape approaches., what are the pre-conditions for success? *Sustainability Science*, 10(2), 345-355.
  - Sayer, J., Sunderland, T., Ghazoul, J., Pfund, J., Sheil, D., Meijaard, E., Venter, M., Boedhihartono, A. K., Day, M., Garcia, C., van Oosten, C. & Buck, L. E. (2013). *Ten principles for a landscape approach to reconciling agriculture, conservation, and other competing land uses*. Retrieved from www.pnas.org/lookup/suppl/doi:10.1073/pnas.1210595110/DCSupplemental
  - Sayer, J. A., Margules, C., Boedhihartono, A. K., Sunderland, T., Langston, J. D., Reed, J., ... & Purnomo, A. (2017). Measuring the effectiveness of landscape approaches to conservation and development. *Sustainability Science*, 12(3), 465-476.
  - Schama, S. (1995). *Landscape and Memory*. NY: A. Knopf.
  - Scherr, S. J., Shames, S. & Friedman, R. (2012). From climate-smart agriculture to climate smart landscapes. *Agriculture and Food Security*, (1), 12.
  - Scheyvens, H., Shaw, R., Endo, I., Kawasaki, J., Ngoc, B. P., Shivakoti, B. R., ... & Takahashi, Y. (2017). Promoting the landscape approach in Asia-Pacific developing countries: key concepts and ways forward. *IGES-Policy Brief*, (37).
  - Simmel, G. (2007). the philosophy of landscape Theory. *Culture and Society*, 24(7-8), 20-29.
  - Spirn, A. (1998). *The Language of Landscape*. New Haven: Yale University.
  - Sunderland, T., Ehringhaus, C. & Campbell, B. (2007). Conservation and development in tropical forest landscapes: A time to face the trade-offs? *Environ Conserv*, 34(4), 276-279.
  - Thurston, T. (1999). The knowable, the doable and the undiscussed: tradition, submission and the 'becoming' of rural landscapes in Denmark's Iron Age. *Antiquity*, (73), 660-670.
  - Tress, B., Tress, G., Décamps, H. & Hauteserre, A. (2001). Bridging Human and Natural Sciences in Landscape Research. *Landscape and Urban Planning*, 57(3-4), 137-141.
  - Tress, B. & Tress, G. (2001). Capitalising on multiplicity: a transdisciplinary systems approach to landscape research. *Landscape and urban planning*, 57(3), 143-157.
  - Troll, C. (1950). Die geographische Landschaft und ihre Erforschung. In *Studium generale*, 163-181. Heidelberg: Springer.

- Tuan, Y. (1979). *Landscapes of fear*. NY: Pantheon Books.
- Tuan, Y. (1974). *Topophilia: A Study of Environmental Perception, Attitudes and Values*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall
- Turner, S. (2006). Historic Landscape Characterization: A landscape archaeology for research, management and planning. *Landscape Research*, 31(4), 385-398
- Van Oers, R. (2015). Conclusion: The Way Forward: An Agenda for Reconnecting the City. In F. Bandarin & R. Van Oers (Eds.), *Reconnecting the City: The Historic Urban Landscape Approach and the Future of Urban Heritage*. UK, Oxford: Wiley-Blackwell.
- Vance, R. B. (1929). The concept of the region. *Social Forces*, 8(2), 208-218.
- Vander Velde, B. (2014). *Theory to practice for landscape approach*. Retrieved from <https://forestsnews.cifor.org/25523/landscape-approach-implementation-condition-succeed?fnl=>
- Virji, H., Padgham, J. & Seipt, C. (2012). Capacity building to support knowledge systems for resilient development: approaches, actions, and needs. *Curr Opin Environ Sustain*, 4(1), 115-121.
- Walter, R. K. & Hamilton, R. J. (2014). A cultural landscape approach to community-based conservation in Solomon Islands. *Ecology and Society*, 19(4), 41.
- Walters, C. (1986). *Adaptive Management of Renewable Resources. Biological Resource Management*. NJ: Blackburn Press Caldwell.
- Weatherall, M. (1968). *Scientific Method*. London: English University Press.
- Wiens, J. A. & Milne, B. T. (1989). Scaling of 'landscapes' in landscape ecology, or, landscape ecology from a beetle's perspective. *Landscape Ecol*, (3), 87-96.
- Wu, J. & Hobbs, R. (2002). Key issues and research priorities in landscape ecology: an idiosyncratic synthesis. *Landscape Ecology*, 17(4), 355-365.
- Wu, J. & Hobbs, R. (2007). Landscape ecology: the state-of-the-science. In J. Wu & R. Hobbs (Eds.), *Key Topics in Landscape Ecology*. UK: Cambridge University.
- Zonneveld, I. S. (2000). Count your blessings? Twenty-five years of landscape ecology. In J. A. Klijn & W. Vos (Eds.), *From landscape ecology to landscape science*. Dordrecht: Kluwer.
- Zonneveld, I. S. (1990). Scope and concepts of landscape ecology as an emerging science. In *Changing landscapes: an ecological perspective* (pp. 3-20). NY: Springer.

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the authors with publication rights granted to Manzar journal. This is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به این مقاله

مثنوی، محمد رضا؛ متدین، حشمت‌اله؛ صابونچی، پریچهر و همتی، مرتضی. (۱۴۰۰). تحلیل مفهوم منظر و رویکرد منظر از سطح نظری تا عرصه اجرایی: مرور ادبیات نظری. منظر، ۱۳(۵۷)، ۲۲-۳۷.

DOI: 10.22034/MANZAR.2021.283818.2128
URL : http://www.manzar-sj.com/article_137428.html

